

εἰς προηγμένην πράξιν ἐλευθέραν. Οὕτω πα-
ραδείγματος χάριν, τὰ γινόμενα εἰς καιρὸν
μέθης, ἂν καὶ δὲν ἦναι πράξεις ἐλεύθεραι,
ὡς τοιαῦται ὅμως ἀνατίθενται εἰς τὸν πρά-
ξαντα, διότι ἠδύνατο νὰ μὴ μεθύσῃ. Τέλος
πάντων, τοῦτο εἶναι ἀξίωμα γενικὸν; ὅτι αἱ
πράξεις τότε μόνον ἀνατίθενται εἰς τὸν πρά-
ξαντα, ἢ γοῦν τότε μόνον ὁ πράξας γίνεται ὑ-
πεύθυνος, ὅταν αἱ πράξεις αὐταὶ ἦναι ἐλεύ-
θεραι, ἢ ἔχωσι τὴν αἰτίαν αὐτῶν εἰς προη-
γουμένην πράξιν ἐλευθέραν, εἴτε καταφατικῶς
εἴτε ἀποφατικῶς.

Εἰς τὰς ἐλευθέρας πράξεις πρέπει νὰ συν-
αριθμῆται καὶ ἡ ὑπερβλητὴ ἀγνοία· διότι
ἐμπορεῖ νὰ γένη αἰτίας ἀνάθεσις εἰς τὸν ἔ-
χοντα τοιαύτην ἀγνοίαν. Ἐξεναντίας δὲ ἡ ἀν-
υπέρβλητος ἀγνοία δὲν κρέμαται ἀπὸ τὸ ἐλεύ-
θερον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀκολουθῶς δὲν ἐμ-
πορεῖ νὰ γένη αἰτίας ἀνάθεσις εἰς τὸν ἔχον-
τα. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἡ ὑπερβλητὴ ἀ-
γνοία ὑπόκειται εἰς εὐθύνας· ἡ δὲ ἀνυπέρβλη-
τος εἶναι καὶ ἀνεύθυνος. Τὸ αὐτὸ συμπεραί-
νεται καὶ περὶ τῆς ἀπάτης. Ὅλαι λοιπὸν αἱ
πράξεις, ὅσαι προέρχονται ἐξ ἀγνοίας ἢ ἀπά-

της

ΜΕΡΟΣ Α'. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. 81

της ὑπερβλητῆς, εἶναι ὑπεύθυνοι· ἀνεύθυμοι
 δὲ, ὅσαι γίνονται μὲ ἀνυπέρβλητον ἀπάτην ἢ
 ἄγνοιαν.

Αἱ πράξεις διὰ τὰ ἦναι ὑπεύθυνοι, δὲν
 ἀπαιτεῖται μόνον ἀπουσία ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ
 βίας. Μὲ προσοχὴν μεγάλην πρέπει νὰ δια-
 κρίνωμεν τὰ δύο ταῦτα. Ἰδόμεν ἀνωτέρω τὴν
 εἶναι ἀνάγκη φυσικὴ, ἢ ἠθικὴ. Βία δὲ λέγε-
 ται, ὅταν ὁ ἄνθρωπος φέρεται εἰς τὴν πράξιν
 ἀπ' ἄλλην ἐξωτερικὴν αἰτίαν, γινόμενος ὄργα-
 νον αὐτῆς, χωρὶς νὰ ἐμπορῇ νὰ ἀντιτάξῃ καμ-
 μίαν δύναμιν. Ἐάν, παραδείγματος χάριν,
 πέσῃ τις κατὰ σοῦ ἐνώ κἀθεσάι εἰς τράπε-
 ζαν περιέχουσαν πολύτιμα ὑέλινά ἀγγεῖα,
 καὶ ἐκ τούτων συντριφῶσι τινὰ διὰ σοῦ, εἰς
 τοῦτο δὲν ἐνέχεσαι, διότι καμμία αἰτία τῆς
 πράξεως δὲν εὑρίσκεται εἰς σέ, οὐδὲ ἐνήργη-
 σες ἐξ ἰδίας δυνάμεως· ὥστε δὲν εἶσαι ὑπεύ-
 θυμος, ὡς οὐδὲ τὸ ξίφος, τὸ ὁποῖον ἤθελε
 πληγώσῃ τινὰ ριφθὲν ἀπὸ ἄλλον. Εἰς τὴν
 σύντριψιν τῶν ἀγγείων ἡ θέλησίς σου ποσῶς
 δὲν ἐσύντρεξεν, ἀλλ' ἐστάθης ὡς ἄφυχον ὄργα-
 νον, τὸ ὁποῖον ἐλευθέρως δὲν ἐνεργεῖ. Τοιαῦ-
 ται λοιπὸν πράξεις λέγονται βίαιαι, διότι δὲν
 ὑπό-

ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς ψυχῆς, οὔτε κρέμανται ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ ἐνεργοῦντος. Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρῶμεν εἰς τὰς φαινομένας βιαίας πράξεις, ἂν τῶντι δὲν περιέχωσι τὶ ἀβίαστον. Ἄς ὑποθέσωμεν τινὰ, παραδείγματος χάριν, ὅτι δὲν θέλει καὶ πράξῃ τὶ, βιάζεται ὅμως εἰς τὴν πράξιν ἀπὸ ἄλλον, χωρὶς νὰ ἔμπορῇ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν καμμίαν δύναμιν. Ἔτος λέγεται ὅτι πάσχει βίαν. Ἐὰν ὅμως, φοβούμενος μὴ δαρῇ, ἢ διὰ νὰ ἀποφύγῃ ἄλλο τὶ χειρότερον κακὸν, πράττῃ τέλος πάντων ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀλλέως ἤθελε προκρίνειν καὶ μὴ πράξῃ, οὗτος στοχάζεται βέβαια τὴν ἀπραξίαν, ὡς κακὸν, τὴν δὲ πράξιν, ὡς καλὸν, καθόσον τὸν ἐλευθερόνει ἀπὸ κακοῦ· εἰς τοιαύτην δὲ περίστασιν, ὁ προσδιορισμὸς, εἴτε ἀπόφασις τῆς θελήσεως, βιαία δὲν εἶναι, ὅθεν καὶ ἡ ἀκολουθεῖσα αὐτὴν πράξις πρέπει νὰ λογίζεται ὡς ἐλευθέρα, καὶ ἐκ τούτου ὑπεύθυνος. Ἐντεῦθεν συμπεραίνεται ὅτι εἶναι χρεῖα νὰ διακρίνωμεν τὴν κυρίως βιαίαν πράξιν ἀπὸ τὴν ἀκούσιον. Πράξις ἀκούσιος λέγεται, ὅταν τις κάμνῃ τὸ ὁποῖον δὲν θέλει, ἢ ἀνάπαλιν δὲν κάμνῃ τὸ ὁποῖον θέλει,

λει,

λει, διὰ τὴν ἀποφύγη κακόν τι δυνάμενον νὰ
 προέλθῃ ἐκ τῆς ἐναντίας πράξεως. Οὕτω, πα-
 ραδείγματος χάριν, εἴαν τις εὕρισκόμενος εἰς
 κίνδυνον, καὶ μὴν ἐξεύρων πῶς νὰ τὸν ἀπο-
 φύγη, κάμῃ τί κακόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἤθελε
 κάμειν ἂν εἶχεν ἄλλον τρόπον ἀπαλλαγῆς τοῦ
 κινδύνου, οὗτος λέγεται ὅτι ἔπραξεν ἀκουσίως
 τὸ κακόν. Ἡ πράξις δὲ αὕτη, ἂν καὶ ἀκού-
 σιος, δὲν ἐμπορεῖ ὅμως νὰ ὀνομασθῇ βιαία·
 ὅθεν γίνεται αἰτίας ἀνάθεσις εἰς τὸν πρά-
 ξαντα. Ἡ δὲ βιαία πράξις, ἂν καὶ δὲν ἀνα-
 φέρεται εἰς τὸν πράξαντα, φανερόν ὅμως ὅτι
 ἀνατίθεται εἰς τὸν γενόμενον αἴτιον αὐτῆς·
 διότι, ὅς τις βιάζει ἄλλον, τὸν κινεῖ εἰς τὴν
 πράξιν. οὕτω, ὡς εἴαν ἐμεταχειρίζετο ὄργανον·
 ὅθεν ὁ βιάζων ἐνεργεῖ ὡς δι' ὄργανου ἀψύ-
 χου, καὶ ἀκολουθῶς γίνεται ὑπεύθυνος. Οὕ-
 τω, παραδείγματος χάριν, εἴαν κτυπήσῃ τις
 ἄλλον μὲ τὴν χειρὰ σου, μὴ θέλοντος, σὺ
 δὲν εἶσαι ὑπεύθυνος εἰς τὴν πράξιν ταύτην,
 ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ μεταχειρισθεὶς τὴν χειρὰ σου
 ὄργανον.

Ἄν καὶ ἀπεδείξαμεν ὅτι ἡ ἀκουσῖος πρᾶ-
 ξις ἔχει ἀνάθεσιν αἰτίας εἰς τὸν πράξαντα,
 δὲν

δὲν ὑπόκειται ὅμως εἰς τὰς αὐτὰς εὐθύνας μὲ τὴν ἐκούσιον· διότι ὁ ἐνεργῶν ἀκουσίως, πράττει τὸ ὁποῖον ἠθελε προκρίνειν νὰ μὴ πράξῃ· ἢ δὲν πράττει, τὸ ὁποῖον ἠθελε προκρίνειν νὰ πράξῃ. Ὁ ἐνεργῶν ὅμως ἐκούσιως, θέλει ἀπλῶς νὰ πράξῃ τὸ ὁποῖον πράττει, ἢ τὸ ἀνάπαλιν· ὥστε ἡ ἐκούσιος πράξις εἶναι πλέον ἐλευθέρη παρὰ τὴν ἀκούσιον. Ἐπειδὴ δὲ αἱ πράξεις γίνονται ὑπεύθυνοι καθόσον εἶναι ἐλεύθεροι, συμπεραίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἀκούσιος εἶναι ὀλιγώτερον ὑπεύθυνος παρὰ τὴν ἐκούσιον.

Διπλοῦς διακρίκεται καὶ ὁ φόβος, ἢ γουν μικρὸς ἢ μέγας· καὶ πάλιν, ὁ μέγας φόβος εἶναι ἢ ἀπολύτως μέγας ἢ σχετικῶς. Ἀπολύτως μέγας λέγεται ἐκεῖνος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνδρεῖοι ταραττονται, ὡς ὁ φόβος τοῦ θανάτου, τῆς παντοτεινῆς φυλακῆς, τῆς ἐξορίας, καὶ ἄλλων τοιούτων, τὰ ὁποῖα ἠθέλαν ἐπαπειλεῖν αὐτὸν τὸν φοβούμενον, ἢ τὰ τέκνα αὐτοῦ, τὴν γυναῖκα, τοὺς γονεῖς, τὴν πατρίδα, κ. τ. λ. Σχετικῶς μέγας φόβος λέγεται ἐκεῖνος, ὅστις καὶ ἂν δὲν ταραττῆ τὸν ὀρθοφρονὸν καὶ μεγαλόψυχον, ὅμως ἔχει μεγά-

λην

λην δύνάμιν εἰς γυναῖκας, παιδία, καὶ ἐν γένει ἀνθρώπους δειλοῦς· διότι εἰς αὐτοὺς τὰ μικρότερα καὶ ἀπροξενούν φόβον ὄχι ὀλιγώτερον παρὰ εἰς τοὺς ἀνδρείους τὰ μεγαλήτερα. Ὁ μικρὸς δὲ φόβος εἶναι κακοῦ ἐλαφροτέρου. Βέβαιον ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ θήλησις δὲν βιάζεται τῶντι· διότι ὅταν θέλωμεν τί, τὸ παραστένομεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μᾶς ὡς ἀγαθόν· καὶ ἐξ ἐναντίας, ὅταν δὲν θέλωμεν τί, τὸ στοχαζόμεθα ὡς κακόν· καμμία δὲ ἐξωτερικὴ βία, καρεῖς φόβος δὲν ἐμπορεῖ νὰ κάμῃ νὰ φαίνεται εἰς ἡμᾶς τί ἀγαθόν ἢ κακόν, ὅταν δὲν ἦναι τοιοῦτον· ὥστε ἡ θήλησις δὲν βιάζεται τῶντι, ἀλλὰ μεταβάλλει κλίσιν καὶ ῥέπει ἀφ' ἑνὸς εἰς ἄλλο. Συμπεραίνεται λοιπὸν ὅτι καὶ αὐταὶ αἰ ἀπὸ φόβου μέγαν γινόμεναι πράξεις, ἂν καὶ ὄχι ἀπολύτως θεληματικαὶ, ὑπόκεινται ὅμως εἰς εὐθύνας· καὶ τότε μόνον παύουν νὰ ἦναι ὑπεύθυνοι, ὅταν ὁ φόβος ἤθελε συκώσειν τὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ.

Ὅσα ἀπεδείξαμεν ἤδη περὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς αἰτίας τῶν πράξεων, εἶναι κοινὰ καὶ εἰς τὰς καλὰς καὶ εἰς τὰς κακὰς πράξεις. Ἐζήτησαν ὅμως τινὲς νὰ ἀνατρέψωσι πᾶσαν ὑ-

ποχρεωτικήν δύναμιν, λέγοντες ὅτι ἐπεὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει αὐτεξουσιότητα καὶ θέλησιν θ. λευθέραν, δὲν ὑπόκειται εἰς καμμίαν ὑποχρέωσιν ὅτι ἀρχὴ καὶ βᾶσις πάσης ἀνθρωπίνης συγκοινωνίας εἶναι ἢ συντήρησις τῆς ὑπάρξεως ἐκάστου, καὶ ἢ ἀτομικὴ αὐτοῦ ὠφέλεια. Τὰ τοιαῦτα ὅμως εἶναι ἀντιπρὸς σοφίσματα καὶ ἠπατημένης ἢ διεφθαρμένης διανοίας γεννήματα. Καθεὶς βέβαια ὀρθῶς συλλογιζόμενος δὲν ἀρνεῖται ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ κανονίζῃ τὰς πράξεις του κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ κατὰ τοὺς φυσικοὺς καὶ θεῖους νόμους. Ὅθεν συμπεραίνεται ἀναντίρρητον ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς ὑποχρέωσιν, καὶ ὅτι ταύτης πρώτη πηγὴ καὶ βᾶσις εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός. Σιμὰ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ἢ ἐναντία γνώμη πρέπει νὰ ἀποβάλλεται καὶ διὰ τὰ προερχόμενα ἐκ ταύτης ἀτοπία. Τί ἤθελε καταστήσειν τῶντι ἢ ἀνθρώπινος κοινωνία, ἂν ἕκαστος ἐμπόρει νὰ ζῇ κατὰ τὴν θέλησίν του; Ἄν ἀπὸ τὴν θέλησιν τῶν ἡγεμόνων χωρὶς τινὰ λόγον ἐκρέμαντο οἱ νόμοι καὶ πᾶσα ὑποχρέωσις, ἂν οἱ λαοὶ ὁμοίως δὲν ὑπέκειντο εἰς κανένα νόμον, τὰ πάντα ἤθελιν φέρονσθαι καὶ

διοικεῖσθαι ἀπὸ τὴν τυφλὴν ὁρμὴν τῶν ἐπιθυμιῶν. Ποῦ πλέον τὸ θεῖον χάρισμα τοῦ λογικοῦ; εἰς τί ἤθελε χρησιμεύειν ἡ δύναμις αὐτῆ, τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ συλλογίζεται, νὰ μελετᾷ, νὰ βουλευέται, νὰ συγκρίνη, νὰ αποφασίσῃ, ἢ νὰ ἀναβάλλῃ τὴν ἀπόφασίν του; Δὲν ἤθελεν εἰσθαι καμμία τάξις δικαιομάτων, ἀλλ' ἀναρχία ἀχαλίνωτος, ἀδικία, ἀπιστία, σκληρότης, βία παντὸς εἶδους· καμμία ἡδονὴ ἢ εὐχαρίστησις δὲν ἤθελε μένειν πλέον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἤθελεν ἀνατραπῆν ἀπὸ ἀρπαγὰς καὶ πολέμους...

Δὲν εἶναι ὁμοίως ἀληθές ὅτι οἱ νόμοι ἔλαβαν τὴν ἀρχὴν, μόνον διότι ἐμποροῦν νὰ μετριάξωσι τὴν ἀναρχίαν, ἀλλ' ὄχι ὅτι πηγάζουν ἐκ Θεοῦ. Ἄν ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀπαιτῇ νὰ ἦναι νόμοι πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν ἐκάστου, τίς ἐμπορεῖ νὰ καταπεισθῇ ὅτι ὁ πάνσοφος Ποιητὴς τῶν ἀπάντων δὲν ἐμεταχειρίσθη τὸν αὐτὸν λόγον; Ἄν ὁ πατὴρ διὰ τὴν καλὴν κατάστασιν τῆς οἰκογενείας του δίδῃ εἰς τοὺς υἱούς του παραγγέλματα· ἂν ὁ σοφὸς ἡγεμὼν κυβερνᾷ τὸ βασίλειόν του μὲ νόμους καὶ πρά-

τά-

τάγματα, διὰ τῶν ὁποίων μετριάζει συμφερόντως τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ζῆν, τίς ἐμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Θεός, ὁ κοινὸς πατὴρ πάντων ἀνθρώπων, ὁ σοφώτατος Κύριος καὶ ποιητὴς ὅλων τῶν ὄντων, ὅς τις ἔδειξεν εἰς ἡμᾶς τοσαύτην ἀγάπην, καὶ ἔκαμε τοσαύτας καὶ τοιαύτας εὐεργεσίας, τίς λέγω ἐμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐφρόντισε τόσον ὀλίγον περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὥστε νὰ θελήσῃ νὰ μᾶς ἀφήσῃ χωρὶς νόμους; Τοῦτο βέβαια δὲν συγχωρεῖται οὐδὲ κἂν νὰ ὑποπτευθῶμεν περὶ τῆς θείας σοφίας καὶ ἀγαθότητος.

Τριῶν εἰδῶν ἐμπορεῖ νὰ ἦναι ἡ ὑποχρέωσις κατὰ τὰ τρία εἶδη τῶν νόμων· ἄλλη δηλαδὴ ἀνήκει εἰς τὸν θεῖον νόμον· ἄλλη εἰς τὸν φυσικόν, ὅς τις εἶναι ὁμοίως θεῖος· καὶ τρίτη εἰς τὸν ἀνθρωπίνον νόμον. Περὶ τῆς ὑποχρέωσως, ἥτις ἀνήκει εἰς τὸν θεῖον καὶ φυσικόν νόμον, ὅτι πηγάζει ἀπὸ τὴν θείαν βούλησιν, ἢ ταῦτόν εἰπεῖν, ὅτι εἶναι θέλημα Θεοῦ νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τοὺς θείους καὶ φυσικοὺς νόμους, καμμία ἀμφιβολία δὲν μένει ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἀποδειχθέντων. Μένει λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ τρίτον εἶδος τῆς ὑποχρέωσως.

”Αν

Ἄν καὶ ἀπὸ τὰ προηγηθέντα γίνεται ἀρκετὰ φανερόν ὅτι ἡ τρίτη αὕτη ὑποχρέωσις πηγάζει ἐκ τοῦ αἰωνίου νόμου καὶ ἐκ τοῦ φυσικοῦ, πρέπει ὅμως τοιαῦτα πράγματα, τῶν ὁποίων εἶναι μεγάλη ἢ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπιρροή, νὰ βεβαιώνονται καὶ μὲ ἰσχυρὰ, ὅσον τὸ δυνατόν, ἐπιχειρήματα. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπίνης ἐξουσίας καὶ δυνάμεως δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα νὰ ὁμιλήσωμεν ἰδιαιτέρως· διότι πρέπει νὰ διακρίνωμεν πολλὰ εἶδη ἐξεσιῶν. ταῦτα δὲ ἀναφέρονται εἰς τὴν μερικὴν Ἡθικὴν. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀρκεῖ νὰ ἀποδείξωμεν γενικῶς ὅτι ἡ ἀνθρώπινη Νομοθεσία ἔχει θεῖαν ἰσχὺν καὶ κῦρος.

Ἄφοῦ οἱ ἄνθρωποι συνῆλθον εἰς κοινωνικὸν βίον, ὁ ὀρθὸς λόγος ἀπαιτοῦσε νὰ φυλάττεται μεταξύ των τάξις, ἡσυχία καὶ ἀσφάλεια. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι δὲν ἐξαρκοῦσεν εἰς τοῦτο μόνον ὁ φυσικὸς νόμος καὶ ὁ θεῖος θεῖός· διότι κατὰ τὰς διαφόρους ἐταιρείας τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τοὺς καιροὺς καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις, ἀναφύονται καὶ διάφοροι αἰτίαι νόμων εἰδικωτέρων. Ἐὰν βέβαια ἕκαστος ἄνθρωπος μένη ἀνεξάρτητος, καὶ δὲν ὀδηγῆται ἀπὸ

κα-

κατένευεν ἀνθρώπινον νόμον, εἰς περιστάσεις δυσκόλους· καὶ ὁ πλέον τίμιος ἐμπορεῖ νὰ μὴ ἐξεύρη πῶς νὰ φερθῆ. Πρὸς τούτοις εἰς πᾶσαν περίστασιν οἱ ἄνθρωποι συναρπαζόμενοι ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας τῶν, ἠθέλαν ζητεῖν τὸ ἴδιον συμφέρον, τὴν ἰδίαν αὐτῶν ὠφέλειαν, καὶ ἕκαστος ἠθέλε παρασύρεσθαι ἀπὸ τὴν θέλησιν τῶν ἡδονῶν του. Ἐπειδὴ δὲ ὁ θεῖος λόγος θέλει τὴν τάξιν τῶν ὄντων διὰ πάντα καιρὸν, ἔπρεπε λοιπὸν κατὰ θεῖαν ἀνάγκην νὰ εὑρίσκειται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συγκοινωνίαν ὑπερτέρα τις ἐξουσία τῶν ἄλλων, ἥτις ὄχι μόνον νὰ ἐπιστατῆ εἰς τὴν φύλαξιν τῶν θεῶν καὶ φυσικῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ νὰ νομοθετῆ πρὸς ὠφέλειαν, κατὰ τὴν ἀνάγκην, καὶ συντόμως, ὡς ἠθέλεν ἀπαιτεῖν ὁ ὀρθὸς λόγος. Οὕτω λοιπὸν ἡ ἀνθρωπίνη ἐξουσία εἶναι θεμελιωμένη εἰς αὐτοὺς τοὺς νόμους τῆς θεῖας Προνοίας, καὶ καμμία ἀμφιβολία δὲν μένει, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας ταύτης εἶναι θεῖα καὶ ἱερὰ, καὶ ἀκολουθεῖς, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπινους νόμους ὑποχρέωσις πηγάζει ἐκ τῆς θεῖας βουλήσ καὶ θελήσεως.

Ὁ Θεός, λέγουσ τινές, μᾶς ἔδωκεν ἔλευ-

θέ-

θέραν θέλησιν, ὥστε νὰ ἐμπορῇ ἕκαστος νὰ
 ᾄῃ ὡς θέλει· καὶ πᾶς τις αἰσθάνεται καὶ
 μαρτυρεῖ ὅτι ἐνεχάραξεν εἰς τὰς καρδίας μας
 ἰσχυρότατον ἔρωτα τῆς εὐτυχίας μας. Ποία
 λοιπὸν ἀξία μένει πλέον· εἰς τὰ λαμπρὰ ταῦ-
 τα χάρισματά καὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς μας,
 ἂν ὁ Θεὸς θέλῃ νὰ χαλινώσῃ μὲ νόμους τὴν
 θέλησίν μας, καὶ τὸν ἔρωτα τῆς εὐτυχίας
 μας; Πολύ πιθανώτερον εἶναι λοιπὸν ὅτι ἀπὸ
 ἀπλῆν πολιτικὴν ἐγεννήθησαν οἱ νόμοι, χα-
 ρὶς καμμίαν θείαν ὑποχρέωσιν, ὥστε καμ-
 μία ὑποχρέωσις δὲν πηγάζει ἐκ τῆς θείας
 θελήσεως.

Ἀποκρινόμεθα εἰς ταῦτα λέγοντες, ὅτι
 ἕκαστος ἄνθρωπος εἶναι μὲν ἐλεύθερος, καὶ
 φίλος στενωτάτος τοῦ ἑαυτοῦ του· εἶναι ὅμως
 ὁμολογούμενον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν τῆς
 συνειδήσεώς μας, ὅτι ὁ ἔρως οὗτος τοῦ ἑαυτοῦ
 μας εἶναι πολλάκις ψευδὴς καὶ διεφθαρμένος,
 καὶ ὅτι συχνὰ κακομεταχειρίζομεθα τὸ αὐτε-
 ξέσιόν μας, καὶ πολλάκις ἐναγκαλιζόμεθα μά-
 ταιαν σκιὰν εὐτυχίας, ἀντὶ τῆς ἀληθινῆς εὐ-
 τυχίας μας. Ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωκε τὸ αὐτεξέσιον
 καὶ τὸ χάρισμα τοῦ λογικοῦ, διὰ νὰ διακρί-

νωμεν τὸ φαινόμενον. καλὸν ἀπὸ τὸ ὄντως καλὸν, τὴν ἀληθινὴν εὐτυχίαν ἀπὸ τὴν ἀπατηλὴν, καὶ τέλος πάντων, διὰ τὰ ἀκολουθῶμεν μὲ ἐλευθέραν θέλησιν τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν, καὶ οὕτω τὰ ἡμεῖς ἀνταμοιβῶν ἢ τιμωριῶν ἄξιοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ κλείομεν συχνὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ εἰς αὐτὸ τὸ λαμπρότατον φῶς τοῦ λογικοῦ, ἐντεῦθεν ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἀπειρίαν τοῦ ἀγαθότητα ὄχι μόνον ἠθέλησε τὰ μᾶς φωτίζειν μὲ τὴν λάμψιν τοῦ θείου καὶ τοῦ φυσικοῦ Νόμου, ἀλλ' εὐδόκησε τὰ τεθῶσι καὶ νόμοι ῥητοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ ὁδηγῆται ὁ νοῦς, καὶ τὰ λαμβάνη τακτικὴν κίνησιν ἢ θέλησιν. Ἐκ τούτων λοιπὸν γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ ὠφέλεια τοῦ αὐτεξουσίου, καὶ ὁ ἔρος τῆς εὐτυχίας μας εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὴν ὑποχρέωσιν, καὶ χωρὶς αὐτὴν μάλιστα παύει τοῦ λογικοῦ ἢ ὠφέλεια, ἢ τοῦλάχιστον δὲν μένει ἐξίσου εἰς ὅλους ὠφέλιμον.

Λέγουν πρὸς τούτοις ὅτι ἀπὸ τὴν θείαν θέλησιν δὲν ἐμπορεῖ τὰ πηγάζει ἢ ὑποχρέωσις, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλουν οἱ πολιτικοὶ νόμοι, διότι ἡ ὑποχρέωσις αὕτη δὲν εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸ κῦρος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς μὲ τὴν